

XIX. YÜZYILDA İRAN'DA KACARLAR VE FOTOĞRAF SANATI

UZUN, Tolga
TÜRKİYE/TURÇIYA

ÖZET

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İran'a hâkim olan Kacar Hanedanı XVIII. yüzyılda (1797-1925), ülke için bir Batılılaşma dönemini ifade eder. Bu dönemde siyasal, ekonomik ve askerî alanlarda görülen reform hareketleri ile birlikte modern üniversiteler, sanat akademileri ile çağın gereklerini yakalamaya çalışmışlardır. İranlılar Muhammed Şah'ın saltanatı'nın (1834-1848) sonlarında fotoğraf ile denemeler yapmışlar, ancak Nasreddin Şah'ın iktidarı sırasında yayılmış ve gelişmiştir. Nasreddin Şah, XIX. yüzyılın önemli bir icadı olan fotoğraf sanatı ile bizzat uğraşmış ve sarayında kurdurduğu fotoğraf atölyesinde Avrupalı ve yerli fotoğraf sanatçıları ile birlikte yüzlerce fotoğraf albümünün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kacarlar, Nasreddin Şah, fotoğrafçılık, İran.

ABSTRACT

Qajar dynasty which ruled Persia towards the end of XVIIIth century (1797-1925), means a westernization age for the country. In this age, by the modern universities and arts academies which are resultans of the reformists movements on political, economical and military fields, the requirements of the age are tried to be achieved. Iranians had already experimented with photography at the end of Muhammed Shah's reign (1834-1848), but it was only under the rule of Nasir al-Din Shah that techniques were diffused and improved and photography was really promoted. Nasr al-Din Shah, dealt with the art of photography himself, which is an important discovery of XIXth century, he contributed a lot to establish hundred of photography albums by the cooperation of European and domestic artists.

Key Words: Qajars, Nasir al-Din Shah, photography, Iran.

GİRİŞ

XVIII. yüzyılın sonlarında İran'ı egemenliği altına alan Kacar hanedanı dönemi (1797-1925) birçok yazara göre İran için modernizm çağıdır. Hanedanın kurucusu Aga Muhammed'in (salt.1796-1797) ardından tahta çıkan Feth Ali Şah,'ın saltanatı boyunca (1797-1834) Rusya'nın genişleme politikalarının tehdidi altında kalan İran, bu ülke ile yapılan savaşıardan yenilgi ile çıkmış özellikle Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) gibi daha çok İran'ın aleyhine maddeler

taşıyan anlaşmalar yapılmıştır. Rusya ile yapılan savaşlar esnasında Azerbaycan orduları komutanı olarak görev yapan veliaht Abbas Mirza, askerî alanda bir modernizasyonun gerekli olduğunu fark etmiş ve Nizam-ı Cedid adı altında yeni bir ordunun kurulmasını sağlamıştır. Avrupa ülkeleri ile resmî ilişkilerin artmaya başladığı bu dönemde İran, Batılı anlamda birçok yeniliği benimsemiş ve Abbas Mirza bu gelişmelerin ülkede öncüsü olmuştur¹. Muhammed Şah zamanının da (Saltana,1834-1848) durgun ve daha çok Rusya güdümlü bir dönemin ardından Nasreddin Şah döneminde (Saltana,1848-1896) yenileşme hareketleri bir devlet politikası hâline gelmiştir. Nasreddin Şah, Avrupa'ya seyahat eden ilk İran'lı hükümdar olmuştur². 1873, 1878 ve 1889 yıllarındaki bu seyahatlerinde³ Batı ülkelerini yakından tanıyan Şah, Avrupalı yaşam tarzını ve düşünce sistemini büyük oranda benimsemiş, ülkesinin devlet teşkilatında ve ekonomik alanda da büyük reformlar gerçekleştirmiştir. Saltanatın ilk dönemlerinde de dış dünya ile bağlantıları kurabilmek için 1859 yılında telgrafi getirtmiş, 1870'lerde modern bir posta sistemi kurmuş ve aynı yıllarda gaz ve elektrik aydınlatması Tahran'a girmişti (Vernoit, 1997:107-108).

XIX. yüzyılda İran'ın bu yenileşme hareketleri ülkeyi Avrupa ve Rusya'ya daha da çok yakınlaştırmıştı, zaten bu bölgede siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda rekabet hâlinde olan bu ülkelerin ilgisi XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Napolyon'un Mısır seferleri (1798-99) ile başlamış Orta Doğu üzerine çevrilmişti. Etnografya ve arkeoloji gibi yeni bilimlerin ortaya çıkması, bu bölgede kazılar sonucunda görkemli eski kültürlerin abidevi izlerinin gün ışığına çıkmasına neden olmuştu.

İran'da İlk Fotoğraf Denemeleri

Batı ülkeleri ile İran arasında yakınlaşmaların artmaya başladığı bir dönemde Fotoğraf Fransa'da 1839 yılında icat edilmiş ve kısa bir süre sonra Kacar sarayında denenmiştir. Muhammed Şah'ın saltanatı sırasında 1844 yılında Jules Richard (1818-1891) adında bir Fransız'ın Muhammed Şah'ın isteği üzerine Tebriz'de bulunan Nasreddin Mirza (daha sonra Nasreddin Şah) ve kız kardeşinin

¹ Abbas Mirza'nın kurduğu Nizam-ı Cedid adı altında kurulan yeni ordu büyük oranda aynı isimdeki Osmanlı ordusundan yorumlanmıştı. Batı tarzındaki üniformaların kullanılması ve Avrupa'ya ilk öğrenci grubunun gönderilmesi yine Abbas Mirza'nın öncüsü olduğu yeniliklerdir (Amanat, 1998: 22-23).

² Nasreddin Şah sadece Avrupa'ya değil, Osmanlı imparatorluğu'na da seyahat eden ilk İranlı hükümdar oldu. 1870-71 Osmanlı sınırları içinde bulunan Şiiğin kutsal yerleri Kerbela, Necef, Kazimeyn ve Samarra'ya bir hac seyahati yapan Şah, 1873 yılındaki ilk Avrupa seyahati dönüşü İstanbul'a uğradı.

³ 1873'te ki ilk Avrupa turunda Nasreddin Şah, Moskova, St. Petersburg, Berlin, Cologne, Bonn, Frankfurt, Brüksel, Londra, Paris, Cenova, Turin, Salzburg, ve Viyana'yı görmüş, gezi dönüşünde İstanbul ve Tiflis'i de ziyaret etmişti. Şah'ın Avrupa'ya ikinci ziyareti 1878 ve üçüncüsü 1889 yıllarında gerçekleşti. Bu gezileri sırasında tuttuğu günlükler yayınlanmıştır bkz (Gaziha 1998) ve (Gaziha 2000).

fotoğraflarını çektiğini anlaşılmaktadır⁴. 5 Aralık 1844 tarihinde daguerretype yöntemi⁵ ile çektiği fotoğraflarda kullandığı malzemenin dönemin İngiltere Kraliçesi Victoria ve Rus Çarı I. Nicholas tarafından Kacar sarayına hediye edildiği edilmiştir (Afşar, 1992: 262). Jules Richard muhtemelen Muhammed Şah'tan başka siparişler de almıştır ancak bu siparişler ve başka fotoğrafçılar ve çalışmaları hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Gülistan Sarayı Müzesi Albümhane bölümünde bulunan fotoğrafların altındaki imzalardan sanatçının Nasreddin Şah döneminde de çalışmalarına diğer yabancı fotoğrafçılarla birlikte devam ettiği görülmektedir. Rıza Akkasbaşı imzasından, Jules Richard'ın Müslüman olup Rıza Han ismini aldığı ve saray fotoğrafhanesinin başı olarak görev yaptığını bu imzalar belgelemektedir.

Nasreddin Şah'ın saltanatının ilk yıllarında resmi görevler için İran'a gelen Batılıların bu sanatın gelişmesinde öncülük ettikleri görülmektedir. Bunlar arasında Kacar sarayı için çalışan bir diğer Avrupalı 1848 yılında İran piyadelerini eğitmek ve komuta etmek için davet edilen İtalyan Albay Luigi Pesce'dir (1848'den itibaren İran'da etkin). Nasreddin Şah'ın 1850 yılında Jules Richard'a (Rıza Akkasbaşı) İran'da ki antik kentlerin (Persopolis) ve Tahran görüntülerinden oluşan bir albüm siparişini, daguerretype yöntemi ile gerçekleştiremeyeceği gerekçesi ile reddeden (Vuurman ve Martens, 1999: 20) Richard'ın yerine bu işi Pesce'nin üstlendiği anlaşılmaktadır. İran'ın eski anıtlarının fotoğrafını çeken Pesce'nin Persopolis ve Tahran resimlerinden oluşan albümleri daha sonra 1862 yılında Londra uluslar arası fuarında sergilenmiştir. Yine 1862 yılında İtalya'dan gelen diplomatik heyetin üyelerinden Focchetti İran'da bir fotoğraf tekniği olan ıslak kolodyumu (wet colodion) ilk tanıtan kişi olmuştur. Focchetti daha sonra Şah tarafından Darülfünun'a⁶ öğretmen olarak atanmıştır. (Vuurman ve Martens, 1999: 21). 1851 yılında İran'a gelen Avusturya heyetinden August Karl Kriziz (1814-1886) İran'da fotoğrafı kâğıt üzerine denemiştir. 1857'de Fransız heyetinden Carlhiée ve Henri de Couliboeuf de Blockquevelle fotoğraf alanında faaliyet göstermiş ve

⁴ Richard'ın İran'a tam olarak ne için geldiği bilinmese de birkaç batı dilini konuşabildiği için 1851'de kurulan Darülfünun'da öğretmenlik yaptığı, Müslüman olup ismini Rıza Han olarak değiştirdiği anlaşılmaktadır (Stein, 1989; 112, Vuurman ve Martens, 1999: 20)

⁵ Fotoğraf çalışmalarının başlangıcı sayılan ilk görüntüyü alma 1826 yılında Fransa'nın Chalon-sur-Saone kentinde Nicéphore Niepce (1765-1883) tarafından gerçekleştirildi. İş arkadaşı Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851) çalışmalarını onun üstüne sürdürerek ve kendi adıyla anılan daguerretype yöntemini buldu ancak bu yöntem tek bir görüntü elde edilmesine olanak sağlıyordu. Buluş 19 Ağustos 1839 yılında Fransız Bilimler Akademisi'nden dünyaya duyuruldu.

⁶ Nasreddin Şah'ın saltanatının ilk yıllarındaki başbakanı Mirza Taki Emir Kebir'in girişimi ile 1851 yılında kurulan Darülfünun politeknik üniversitesi önceleri ordu için mühendis, fizikçi, yorumcu ve müzisyen yetiştirdi. Emir Kebir'in ölümünden sonraki yıllarda üniversitede sağlık bilimleri, doğa bilimleri, tarih, coğrafya ve güzel sanatların diğer dallarının yanı sıra, siyaset ve uluslar arası ilişkiler gibi idarece ve diplomat yetiştiren bölümlerde açıldı. Okulun öğretim kadrosu Avusturyalı, Fransız, İtalyan ve İranlı hocalardan oluşmaktaydı. Devrin bu modern ilk üniversitesi hakkında ayrıntılı bilgi için (Ekhtiar 1994)'e bakılmalıdır.

Blockquevelle daha sonraları Nasreddin Şah tarafından saray fotoğrafçısı olarak atanmıştır. 1862 yılında gelen bir diğer İtalyan heyetinden olan Luigi Montabone (ölm. 1877) İran’da 62 albümen print meydana getirmiş ve 1867’de bu fotoğraflar uluslar arası fuarında sergilenmiş ve sanatçı bir de mansiyon ödülü almıştır (Vuurman ve Martens, 1999: 21).

Fotoğraf çalışmalarının bu ilk safhasından sonra, Batılı fotoğrafçılar İran’da 1870’den itibaren sistemli ve bilimsel çalışmalar sürdürmüşlerdir. Bunların arasında Franz Stolze (1830-1910), Jane Dieulafoy (1851-1916), Jacques de Morgan (1857-1924) ve Friedrich Sarre (1865-1945) gibi ünlü arkeolog ve araştırmacılar, arasında Isabella Lucy Bishop-Bird (1831-1904), Albert P.H.Hotz (1855-1930) ve Gertrude Bell (1868-1926) gibi ünlü seyyahlar sayılabilir. İran’a ticari amaçla fotoğraf faaliyeti sürdüren diğer ünlü isimler arasında Ernst Höltzer (1835-1911) ve Antoin Sevruguin (1830’ların sonu-1933) örnek olarak verilebilir (Vuurman ve Martens, 1999: 21).

Sarayda Fotoğraf ve Nasreddin Şah’ın Çalışmaları

Fotoğraf sanatının XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nasreddin Şah’ın saltanatı boyunca İran’da büyük bir ilgi gördüğü açıktır. Hanedanın ikamet ettiği Gülistan Sarayı’nın bir bölümünde bir fotoğraf atölyesinin oluşturulduğu, döneme ait çeşitli kaynaklarda anlatılmaktadır; İtimad El-Saltana’nın 1863 yılı olaylarını anlattığı **Mir’at el buldan-ı Nasiri** adlı eserinde, hükümdarın fotoğraf için bir atölye tahsis ettiği anlaşılmaktadır: “*Efendimizin kapsamlı zekâsı bu bilimin gelişmesi ve yayılması ile ilgilenmektedir. Hükümdarlara özgü ve meleksi olan özü bu bilime tamamen aşına olmuş durumdadır. Efendimizin hükümdarlık sarayında hizmetçilerden ve görevlilerden birisinin, bu sanatta tam olarak yetiştirilmesine, hem sarayda hem de seyahatlerde efendimizin yüce emrinde tanıdıkların ve yabancıların, efendimizin dinlenme zamanlarında, eski eserlerin ve yapıtların resimlerinin çekilmesine karar vermiştir. Bu sanatı tanıtmak ve çalışma kapsamını genişletmek için sarayda kişisel bir mekân olarak akkashaneyi tahsis etmiştir*” (Saltana, 1879: 21-22).

Metindeki bölümden de anlaşılacağı üzere 1860’lı yıllarda fotoğraf İran’da bir bilim olarak kabul edilmiştir. Aslında güzel sanatlar ile teknolojinin birleştiği bu yeni imge üretim biçimi önceleri teknolojik bir eylem olarak görülmüş ve İran’da bu işi yapanlara “*muhendis*” denilmiştir (Ekhtiyar, 1994: 239) Ancak Farsça’da Türkçe’de olduğu gibi yansıma anlamına gelen *aks* (عكس) kelimesi fotoğraf için kullanılmış, bu işle uğraşan kimseye de *akkas* (عكاس) [fotoğrafçı] kelimesi tercih edilmiştir. Bu kökten türeyen *akkashane* (عكسخانه) [fotoğraf stüdyosu] ve *akkasbaşı* (عكاسباشی) [saray fotoğrafçısı/baş fotoğrafçı] konu ile ilgili diğer kelimelerdir. Sarayda bir akkashanenin tahsis edilmesi Nasreddin Şah’ın daha şehzadelik döneminden tanıdığı fotoğrafa verdiği önemin arttığının bir ifadesidir. Böylelikle akkashane ülkedeki ilk resmî fotoğraf stüdyosu niteliği taşımaktadır.

Şah'ın bireysel çalışmalarının ve sarayın bu alandaki etkinliklerinin karşılandığı atölyede, hükümdar ve saray halkının yolculukları, resmî törenler ve devlet adamlarının fotoğrafları çekilmiştir.

Nasreddin Şah'ın bizzat kendisinin çektiği ilk fotoğrafları, ıslak kolodyum yöntemiyledir. Şah, bu teknikle haremde bulunan kadınların fotoğraflarını çektiğini yine bu fotoğrafların altında yer alan imzasından anlaşılmaktadır. Olasılıkla hareme başka bir erkeğin girmesinin mümkün olmadığını vurgulanması amaçlanmıştır. Harem kadınları dışında Tahran'da ki hanedana ait yapıların fotoğraflarını çekmiş, kendisinin gidemediği uzak şehirlere fotoğrafçılar göndererek buraların da fotoğraflarını çektiler albümler yaptırmıştır (Tahmasbpour, 2002: 274).

Nasreddin Şah'ın isteğiyle, Darülfünun üniversitesinin kimya bölümü bünyesinde fotoğrafçılık ile ilgili bir birim meydana getirilmiştir. Gülistan Sarayı Müzesi'nde bulunan fotoğrafların bazılarının altında "saray akkashanesi" bazılarının altında ise "Darülfünun üniversitesi fotoğrafçılık atölyesi" ibareleri görülür. Bundan hareketle fotoğrafçılığın iki resmî merkezinin olduğu, birinin saray için diğerinin ise devlet işleri için çalıştığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf sanatına saray desteği, fotoğraf konusunda Farsça yayınların daha o dönemde yapılmasına yol açmıştır. Bu yayınlar, kitap, risale ve gazetelerde makale şeklindedir. Fotoğrafın nasıl çekildiği, negatiflerin nasıl banyo edileceğini ve nasıl çoğaltılacağını anlatan bu yayınların en önemlilerinden biri Nasreddin Şah'ın emriyle o tarihlerde üniversitenin kimya bölümünde öğretmen olarak çalışan ve Mirza Kazım Han Çimi (h.1250-h.1313) olarak bilinen Muhammed Kazım bin Ahmed Mahalati'ye hazırlatılan **Kitab-ı Akkas** en erken tarihli olanıdır. Fotoğrafçılık konusundaki bir diğer Muzafferüddin Şah'ın Tebriz'de ki şehzadeligi sırasında Anton Han (Antoin Sevruguin) tarafından çevirisi yapılan **Fenn-i Akkasi**'dir eser h.1295/m.1878 tarihlidir.

İtimad El-Saltana'nın **Mir'at El-buldan-i Nasiri** adlı eserinin üçüncü cildinde de yaklaşık iki sayfalık bir bölüm fotoğrafçılığın işleyişi, ilkeleri ve tarihine yer verilmiştir. **Kava'id-i aks ve tiligraf** olarak bilinen eser Horasan valisi Muhammed Taki Mirza Rükün El-Devle ve Hacı Mehdi Kulu Han Saham El-Mülk'e ithafen h.1298/m.1880 yılında Hasan bin Ali Rıza Lâhici Necefi tarafından yazılan eserdir (Afşar, 1992: 274).

Gülistan Sarayı albümlerinde daha çok şehir görüntülerinin yer aldığı fotoğraflarda adına rastladığımız bir fotoğraf sanatçısı olan Papazyan'ın **San'at Akkasi**⁷ adlı eseri ve Garnik Han Dalakçıyan'ın, **İlim akkasi-yi cedit**⁸ diğer eserler arasındadır.

⁷ Papazyan, **San'at akkasi**, Tehran, 1347 adlı eserin bir nüshası bugün Tahran Üniversitesi Merkez kütüphanesi, no.3966'da bulunmaktadır.

⁸ Dalakçıyan, Garnik Han, **İlim akkasi-yi cedit**, Tehran, 1328

Fotoğraf Albümleri ve Konuları

Söz konusu albümlerin büyük çoğunluğu bugün Tahran, Gülistan Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Nasreddin, Muzafferüddin, kısmen Muhammed Ali ve Ahmed Şah dönemlerine ait yaklaşık 42.000 fotoğrafı kapsayan 1036 albümü konularına göre gruplandırmak mümkündür. Birinci grupta saray fotoğrafları diyebileceğimiz, başta hükümdarın tek başına yer aldığı portreleri ve saraylılar ile birlikte görüldüğü toplu fotoğraflarıdır. Fotoğrafların birçoğu saray fotoğrafçıları tarafından çekilmiş olmasına karşılık, Şah'ın kendi kendisine çektiği fotoğrafları da mevcuttur (**Fotoğraf 1-2, bkz.: 3688**). Bir başka grupta ise Şah'ın annesi Mehdi Ulya, haremde bulunan eşleri (**Fotoğraf 3, bkz.: s. 3689**), bu eşlerinden olma şehzadeleri (**Fotoğraf 4, bkz.: s. 3689**), kız çocukları (**Fotoğraf 5, bkz.: s. 3689**) ile haremde bulunan diğer kadınları yer alır. Hanedan üyeleri, sarayda bulunan diğer üst düzey devlet görevlileri (**Fotoğraf 6, bkz.: s. 3690**) hizmetçiler, muhafızlar, aşçılar ve bunların ailelerinin yer aldığı fotoğraflar ise başka bir grubu oluştururlar. Şah'ın saray dışında çekilmiş fotoğrafları daha çok yurt içi ve yurt dışı gezilerine ait anların görüntülediği veya avlanırken gösteren fotoğraflardır.

Diğer bir grup ise başta Tahran olmak üzere, Tebriz (**Fotoğraf 7, bkz.: s. 3690**) Şiraz ve diğer şehirlerin yüksekten çekilmiş görüntüleri ve bu şehirlerdeki antik kent kalıntıları (**Fotoğraf 8, bkz.: s. 3691**) cami (**Fotoğraf 9 bkz.: s. 3691**) medrese, türbelerin görüntüleri ile daha çok Kacar devri sivil yapılarının **fotoğraflarını** kapsar. **Fotoğrafi** çekilen şehrin halkına ait **fotoğraflarda** aynı albümlerde yer almaktadır. Bu **fotoğraflar**, Nasreddin Şah'ın saltanatının başlarında Luigi Pesce tarafından çekilmiş olmakla birlikte daha sonraki yıllarda Papazyan'ın oluşturduğu albümlerde bulunmaktadır.

Genellikle Tahran'da çeşitli meslek grupları; demirciler, müzisyenler (**Fotoğraf 10, bkz.: s. 3692**) eskiciler (**Fotoğraf 11, bkz.: 3692**) dilenciler ile birlikte tarikat ehlini, dervişleri gösteren fotoğraflarda yer almaktadır. Politik suçlular, fotoğraf albümlerinin ayrı bir grubunu oluşturur. Bunların dışında gerek saray içi ve gerekse saray dışı dini ve resmî törenler, eğlenceler, spor müsabakaları, askeri kuvvetleri gösterir fotoğraflar da yer almaktadır.

Bugün Gülistan Sarayı Müzesi, Albümhane Bölümü'nde muhafaza edilen fotoğrafların biçim olarak üç ana grupta toplandıkları söylenebilir. Birinci grupta genellikle çok sayfalı albümlere yerleştirilmiş fotoğraflar, ikinci grupta tek başına ama paspartulu olanlar, üçüncü grupta ise sadece fotoğraflardan ibaret olanlar yer alır. Paspartulu olanların altında bazen fotoğrafı çekenin adı, **fotoğrafta** yer alanların kimler olduğu, bazen tarih ve bazen de konuyla ilgili yorumlara yer verilmiştir. Paspartu'nun olmadığı fotoğraflarda yazılar direk fotoğrafın üzerine yazılmıştır. Nasreddin Şah'ın özellikle haremde çekilmiş fotoğraflarının üzerinde bu tip ibarelere rastlanmaktadır. Örneğin, "Benim bu fotoğrafım enderunda

benim tarafımdan çekildi” veya “Bu iki resmi Avrupa’dan satın aldığım fotoğraf malzemeleri ile çektim, tarih 8 Şaban 1307 idi (30 Mart 1890) yeni yıldan sekiz gün sonra, kendimi çok hasta ve huysuz hissediyorum” gibi. Bu yazılar bazen Latin harfleri ile çoğu kez Farsça yazılmıştır. Latin harfleri ile yazılmış olanlar genellikle sarayda çalışan veya saray için iş yapan yabancı fotoğrafçılar tarafından yazılmış olmalıdır. Paspartulu olan fotoğraflarda, paspartunun üzerine bazen tezhip veya kabartmaya da rastlamak mümkündür, bu tip **fotoğraflar** genellikle Nasreddin Şah veya üst düzey kişilerin portreleri olup, diğer **fotoğraflarda** ise bazen düz bir kenar çizgisi çizilmiştir. Portre fotoğraflarda resmi çekilen kişinin arkasında bazen düz koyu renk bir perde bazen de perdenin üzerinde bir manzara resmi görülmektedir.

Yüzyılın ortalarında ülkeye gelen yabancı misyoner heyetlerin tanıtımı ile fotoğrafı tanıyan İranlılar, hemen arkasından Avrupa’ya fotoğrafçılık öğrenmek için gittiler. Bunların içinde en bilineni ve bir hanedan üyesi olan Abdullah Kacar’dır (1849-1909). Nasreddin Şah’ın kendisinin de fotoğrafa meraklı oluşu, Avrupa gezileri sırasında yeni fotoğraf tekniklerini görmesi ve kısa sürede İran’a getirilmesi konusunda sarayın desteğini sağlamıştır. Saray akkashanesi ve Darülfünun’da kurulan fotoğrafçılık bölümünün dışında ticari amaçlı fotoğraf stüdyolarının açıldığı gerek kaynaklardan gerekse kimi fotoğrafların üzerindeki stüdyo isimlerinden anlaşılmaktadır. Anton Han olarak bilinen Antoin Sevruguin’in stüdyosu bunların en ünlüsüdür. Firdevsi Bulvarında bir dükkânı olduğu, 1908 yılında meclisin bombalanmasında dükkânının zarar gördüğü, ölümünden sonra da karısı ve kızı tarafından dükkânın bir süre daha işletmeye devam ettiği bilinmektedir. Anton Han ile çağdaş olan Roussie Han’ın da yine Firdevsi bulvarında bir stüdyosu olduğu anlaşılmaktadır (Afşar, 1992: 272).

Fotoğrafların İkonografisi Üzerine Değerlendirme

Kacar devri fotoğraf albümleri, XIX. yüzyıl ikinci yarısında İran’ın Saray teşkilat, yapılar, sosyal yaşam ve devrin kıyafet modasını anlatan eşsiz fotoğrafları içerir. Ancak Bunların içerisinde özellikle başta Nasreddin Şah ve diğer üst düzey yönetici sınıfın yer aldığı portreler önemli bir yere sahiptir. Kacar hükümdarları arasında Feth Ali Şah, portrenin Batılı hükümdarlar tarafından siyasal bir propaganda aracı olduğunu fark etmiş, hemen hemen aynı yıllarda tahta oturmuş komşusu Osmanlı sultanı III. Selim (Saltana,1789-1809) gibi portrelerini diğer ülke hükümdarlarına diplomatik bir hediye olarak göndermiştir. Büyük ölçekli yağlı boya tuvalerde, lake tekniğinde kitap ciltlerinde, albüm resimlerinde ve metnine bağlı olarak resimli el yazmalarında izlenebilen portre etkinliği gelenekselleşmiş ve Muhammed Şah devrinde de devam etmiştir (Uzun, 2005: 76-89). Nasreddin Şah ise Feth Ali Şah ve Muhammed Şah döneminin tüm teknik türlerini devam ettirmenin yanında imgelerinin yayılmasında etkili ve ekonomik bir araç olan fotoğrafı etkin bir biçimde kullanılmıştır. Şah’ın portre etkinliğinin

önemli bir parçası olan bu fotoğraflar, hükümdarın çeşitli tekniklerde yaptırdığı portrelere temel oluşturmuş, sanatçılar hükümdarın fotoğraflarından yararlanarak fotografik gerçekliği yakalamaya çalışmışlardır. Böyle bir örnek bugün New York, The Metropolitan Museum of Art’da (no.1977.683.22) bulunan ve yaklaşık 1852-55 tarihleri arasında çekilmiş bir fotoğrafının (**Fotoğraf 12, bkz.:** 3693) 1855 tarihinde yapılmış ve bugün Paris, Louvre Müzesi (no.MAO 778) (**Fotoğraf 13, bkz.:** s. 3693) bir albüm resmine temel teşkil ettiği görülmektedir.

Komşu Osmanlı devletin de Nasreddin Şahın çağdaşı II. Abdülhamid’in de yoğun bir fotoğraf albümleri oluşturmuştur. Benzer şekilde üretilen bu albümler Kacar albümlerinden farklı olarak Osmanlının batı dünyası karşısındaki bozuk imajını düzeltmeyi amaçlıyordu; Faroqi’ye göre sultanın başarılı politikaları sayesinde dirilmiş, Avrupa ülkeleri arasında başı dik yer alabilecek çağdaş bir devlet olduğunu göstermeyi amaçlıyordu (Faroqi, 2001: 141). Buradaki temel farklılık ise Osmanlı sultanı II. Abdülhamid’in topyekûn devletin bir propagandasını yapmakken, Nasreddin Şah’ın ise bireysel olarak güçlü bir hükümdar profili yaratmak çabasıdır.

Fotoğraflar yapıların restorasyonlarından önceki hâllerini bugün bulunmayan yapıları da belgelemektedir. Şehir görüntüleri, şehir tarihçileri, sanat tarihçileri ve tarihsel coğrafya uzmanları için vazgeçilmez kaynak oluşturmaktadır. Yapılar ve şehir görüntülerinin yanı sıra, toplumun farklı kesimlerini, saray halkının giysi modasını ve diğer toplumsal davranışları da belgelemektedir. Saray mensuplarının fotoğrafın merceğine verdikleri pozlar, belirli ve tasarlanmış mekânlarda verilmiştir. Bu tasarımlar, kişilerin kendilerini hangi toplumsal katmanda göstermek istedikleri ile doğru orantılıdır. Çoğu zaman, oturdukları sandalye ya da koltuklar, Avrupa tipi olmuş ve yine Avrupa’dan gelmiş bir eşya ile birlikte poz vermişlerdir. Kacar Saray albümlerinin en önemli yanı ise, fotoğrafların altında kime ait olduklarının yazılmış olmasıdır. Yine aynı yazılar fotoğrafı çekenin de kimliği hakkında bizlere bilgi vermektedir. Diğer belgeler ve imzaların karşılaştırması ile tıpkı Osmanlı İmparatorluğundaki gibi gayrimüslim azınlığın bu sanatla yakından ilgilendiklerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Afşar, İraj, (1992), “Some remarks on the early history of photography in Iran” Edmond Bosworth-Carole Hillenbrand (ed.) **Qajar Iran: Political, Social and Cultural Change, 1800-1925**. California: Costa Meza.

Amanat, Abbas, (1998), “Qajar Iran: A Historical Overview”, Layla S. Diba-Maryam Ekhtiar (ed.) **Royal Persian Paintings-The Qajar Epoch 1785-1925**. Brooklyn, New York: 14-29.

Ekhtiar, M., (1994) **The Dâr al-Funûn: Educational Reform and Cultural Development in Qajar Iran**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) New York: New York University.

Faroqhi, S., (2001), **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir**, İstanbul.

Gaziha, F., (1998), **Ruzname Hazret-i Nasir El-Din Şah Der Sefer-i Evvel Firengistan**, Tehran.

-----, (2000), **Ruzname hazret-i Nasir El-Din Şah der sefer-i dovvom firengistan**. Tehran.

Saltana, İ'timad, (1879), **Mir'at El-Buldan-ı Nasiri**, Tehran.

Stein, D., (1989), "Three Photographic Traditions in Nineteenth-century Iran", **Muqarnas**, 6, 112-130

Tahmasbpour, M. R., (2002), **Nâser-od-din The photographer King**. Tehran.

Vernoit, S., (1997), **Occidentalism. Islamic art in the 19th century**, Nasser D. Khalili Collection of Art. XXIII, London.

Vuurman, J. M. ve Martens, T. H., (1999), "Early Photography in Iran and the career of Antoin Sevrugin" Frederick Bohrer (ed.) **Sevrugin and the Persian Image-Photographs of Iran, 1870-1930**. Washington.

Uzun, Tolga, (2005), **19. Yüzyılın ikinci Yarısında Kacar Portre Sanatı: Nasreddin Şah'ın Portreleri**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

